

In the name of Allah, the compassionate, the merciful
به نام خداوند بخشنده مهربان

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور : الهیات سلبی در اندیشه الهی دانان ادیان ابراهیمی / محمدعلی اسماعیلی .
مشخصات نشر : قم : مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری : ۷۷۹ ص.؛ ۱۴×۲۱ س.م.
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۳۱۵-۲۱۱-۵

وضعیت فهرست نویسی : فیپا
یادداشت : کتابنامه: ص. [۷۵۱] - ۷۷۹.
موضوع : الهیات سلبی / Negative theology

الهیات سلبی -- مسیحیت / Negative theology -- Christianity
الهیات سلبی -- یهودیت / Negative theology -- Judaism
الهیات سلبی -- اسلام / Negative theology -- Islam
ادیان ابراهیمی / Abrahamic religions

شناسه افزوده : جامعه المصطفی ﷺ العالمية. مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
شناسه افزوده : Almustafa International University/Almustafa International Translation and Publication center

رده بندی کنگره : ۶۲۵BL
رده بندی دیویی : ۲۲/۲۰۴
شماره کتابشناسی ملی : ۹۱۱۱۹۳۳
مرجع تولید : پژوهشگاه بین المللی المصطفی ﷺ

این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است

BP1532

الهیات سلبی در اندیشه الهی دانان ادیان ابراهیمی

مؤلف: محمدعلی اسماعیلی

چاپ اول: ۱۴۰۱ ش / ۱۴۴۴ ق

ناشر: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ شمارهگان: ۵۰۰ قیمت:

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸ تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴
تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵
◀ ایران، قم، بلوار محمد امین، سه راه سالاریه تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۲۱۳۳۱۰۶

pub_almustafa pub-almustafa.ir miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت ● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری ● ناظر چاپ: ایوب جمالی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

الهیات سلبی در اندیشه الهی دانان ادیان ابراهیمی

محمد علی اسماعیلی

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فرآوری اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی و پژوهشی، در گرو نظام منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روزکردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

«جامعة المصطفی علیه السلام العالمية» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیرایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون آموزشی و پژوهشی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

فهرست

- درآمد..... ۱۷
- جستار حاضر..... ۲۱
- فصل اول: کلیات..... ۲۹
- محور اول: واژه‌شناسی..... ۲۹
۱. الهیات..... ۲۹
۲. اسم و صفت..... ۳۴
۳. ادیان ابراهیمی..... ۴۰
- محور دوم: دوره‌ها و تقسیمات الهیات یهودی، مسیحی و اسلامی..... ۴۲
۱. دوره‌ها و تقسیمات الهیات یهودی..... ۴۲
۲. دوره‌ها و تقسیمات الهیات مسیحی..... ۵۴
۳. دوره‌ها و تقسیمات الهیات اسلامی..... ۵۸
- محور سوم. کلیات الهیات سلبی..... ۶۷
۱. واژه‌شناسی الهیات سلبی..... ۶۷
۲. تعریف الهیات سلبی..... ۶۸
۳. حوزه‌های الهیات سلبی..... ۷۸
۴. رابطه حوزه‌های الهیات سلبی با یکدیگر..... ۸۴
۵. رویکردهای الهیات سلبی..... ۸۶
۶. سیر تاریخی الهیات سلبی..... ۹۲

۷. پیشینه پژوهش در الهیات سلبی _____ ۹۷
جمع‌بندی فصل اول _____ ۱۰۸

بخش اول: الهیات سلبی در حوزه هستی‌شناسی صفات الهی

- اشاره _____ ۱۱۳
فصل اول: درآمد _____ ۱۱۵
محور اول. مؤلفه‌های الهیات سلبی در حوزه هستی‌شناسی صفات _____ ۱۱۵
محور دوم. تحریر محل نزاع _____ ۱۱۹
۱. صفات ذاتی و فعلی _____ ۱۲۱
۲. صفات ثبوتی و سلبی _____ ۱۲۵
۳. صفات حقیقی و اضافی _____ ۱۲۹
۴. صفات حقیقی محض و ذات اضافه _____ ۱۳۰
محور سوم. گزارش اجمالی دیدگاه‌ها _____ ۱۳۱
جمع‌بندی فصل اول _____ ۱۳۳
فصل دوم: الهیات سلبی در حوزه هستی‌شناسی در الهیات یهودی _____ ۱۳۵
محور اول. مسئله هستی‌شناسی صفات در الهیات یهودی _____ ۱۳۶
۱. طرح مسئله و تاریخچه آن در الهیات یهودی _____ ۱۳۸
۲. دیدگاه‌های الهی دانان یهودی _____ ۱۴۰
محور دوم. مؤلفه‌ها و بیروان الهیات سلبی در الهیات یهودی _____ ۱۴۴
۱. فیلون اسکندرانی (۲۰ ق. م - ۵۰ م) _____ ۱۴۵
۲. نتنیل بیرف فیومی (درگذشته ۵۶۱ م) _____ ۱۴۷
۳. داوود بن مروان مقمص (درگذشته ۹۰۰ م) _____ ۱۴۸
۴. سعديا بن يوسف گائون (۸۸۳ - ۹۴۳ م) _____ ۱۵۴
۵. یعقوب قرقسانی (قرن ۱۰ م) _____ ۱۵۸
۶. یحیی بن یوسف بن یاقودا (۱۰۵۰ - ۱۱۲۰ م) _____ ۱۶۰
۷. ابراهیم بن دائود (۱۱۱۰ م - ۱۱۸۰ م) _____ ۱۶۲
۸. ابن میمون (۱۱۳۵ - ۱۲۰۴ م) _____ ۱۶۳

- دیدگاه اول. زیادت صفات بر ذات: _____ ۱۶۶
- دیدگاه دوم. عینیت صفات با ذات: _____ ۱۶۶
- دیدگاه سوم. نفی عینیت و غیریت صفات با ذات: _____ ۱۶۹
- دیدگاه چهارم. نفی صفات (الهیات سلبی): _____ ۱۷۰
- محور سوم. ادله الهیات سلبی در الهیات یهودی _____ ۱۷۳
- جمع‌بندی فصل دوم _____ ۱۷۴
- فصل سوم: الهیات سلبی در حوزه هستی‌شناسی در الهیات مسیحی** _____ ۱۷۷
- محور اول. مسئله هستی‌شناسی صفات در الهیات مسیحی _____ ۱۷۸
۱. طرح مسئله و تاریخچه آن در الهیات مسیحی _____ ۱۷۸
۲. رابطه مسئله صفات با مسئله تثلیث _____ ۱۸۰
۳. دیدگاه‌های الهی‌دانان مسیحی _____ ۱۸۳
- محور دوم. مؤلفه‌ها و پیروان الهیات سلبی در الهیات مسیحی _____ ۱۸۴
۱. الهیات سلبی در الهیات مسیحی _____ ۱۸۶
۲. الهیات سلبی در دوره مدرن _____ ۲۱۵
- محور سوم. ادله الهیات سلبی در الهیات مسیحی _____ ۲۲۱
- جمع‌بندی فصل سوم _____ ۲۲۲
- فصل چهارم: الهیات سلبی در حوزه هستی‌شناسی در الهیات اسلامی** _____ ۲۲۵
- محور اول. مسئله هستی‌شناسی صفات در الهیات اسلامی _____ ۲۲۶
۱. طرح مسئله و تاریخچه آن در الهیات اسلامی _____ ۲۲۶
۲. دیدگاه‌های الهی‌دانان مسلمان _____ ۲۲۷
- محور دوم. مؤلفه‌ها و پیروان الهیات سلبی در الهیات اسلامی _____ ۲۲۸
۱. الهیات سلبی در الهیات معتزلی _____ ۲۲۹
۲. ادله الهیات سلبی در الهیات معتزلی _____ ۲۴۲
۳. الهیات سلبی در الهیات اسماعیلی _____ ۲۴۳
۴. ادله الهیات سلبی در الهیات اسماعیلی _____ ۲۵۹
۵. الهیات سلبی در الهیات امامی _____ ۲۶۰

- ۳۰۳ ادله الهیات سلبی در الهیات امامی
- ۳۰۴ جمع‌بندی فصل چهارم
- ۳۰۷ فصل پنجم: دسته‌بندی و ارزیابی رویکردها و ادله الهیات سلبی
- ۳۰۷ محور اول. دسته‌بندی و ارزیابی رویکردهای الهیات سلبی
- ۳۰۸ رویکرد اول. الهیات سلبی با قرائت فراهستی‌انگاری خدا
- ۳۱۸ رویکرد دوم. الهیات سلبی با قرائت نظریه عینیت
- ۳۲۲ رویکرد سوم. الهیات سلبی با قرائت نظریه نفی صفات
- ۳۲۴ محور دوم. دسته‌بندی و ارزیابی ادله الهیات سلبی
- ۳۲۵ ۱. فراهستی‌انگاری خدا و هستی‌انگاری صفات ایجابی
- ۳۲۶ ۲. ترکیب‌پذیری و ناسازگاری با بساطت خدا
- ۳۲۸ ۳. تغایر صفت و موصوف و آموزه نقلی «نفی صفات»
- ۳۳۳ ۴. تلازم صفات با شباهت‌پذیری خدا
- ۳۵۵ ۵. ماهیت‌نداری خدا
- ۳۵۶ ۶. تعدد قدماء
- ۳۵۸ ۳. نفی ضد از خدا
- ۳۵۹ ۷. بازگشت گزاره‌های صفات ثبوتی به هوهویت
- ۳۶۰ ۸. تلازم صفات با محدودیت وجودی خدا
- ۳۶۱ ۹. تأثیرپذیری ذات الهی
- ۳۶۲ ۱۰. استحاله اتحاد ذات و صفات الهی
- ۳۶۳ محور سوم. تأثیرگذاری متقابل دیدگاه‌های الهیات سلبی
- ۳۶۴ ۱. تأثیرگذاری الهیات یونانی بر الهیات مسیحی
- ۳۶۹ ۲. تأثیرگذاری الهیات یونانی بر الهیات یهودی
- ۳۶۹ ۳. تأثیرگذاری الهیات یونانی بر الهیات اسلامی
- ۳۷۰ ۴. تأثیرپذیری الهیات یهودی از الهیات اسلامی
- ۳۷۲ ۵. تأثیرپذیری الهیات اسلامی از الهیات مسیحی
- ۳۸۰ ۶. تأثیرپذیری الهیات مسیحی از الهیات اسلامی
- ۳۸۰ جمع‌بندی فصل پنجم

- فصل ششم: الهیات ایجابی برگزیده در حوزه وجودی صفات _____ ۳۸۳
- محور اول. رویکردهای الهیات ایجابی _____ ۳۸۳
- رویکرد اول. الهیات ایجابی زیادت و قدم صفات _____ ۳۸۳
- رویکرد دوم. الهیات ایجابی زیادت و حدود صفات _____ ۳۸۷
- رویکرد سوم. الهیات ایجابی عینیت _____ ۳۸۷
- محور دوم. تفسیر الهیات ایجابی عینیت _____ ۳۸۸
- تفسیر اول. عینیت مفهومی ذات و صفات _____ ۳۸۹
- تفسیر دوم. سلبی انگاری صفات ثبوتی _____ ۳۹۳
- تفسیر سوم. اعتباری انگاری صفات ثبوتی _____ ۳۹۴
- تفسیر چهارم. نیابت ذات از صفات ثبوتی _____ ۳۹۵
- تفسیر پنجم. عینیت ذات الهی با مشتقات _____ ۳۹۷
- تفسیر ششم. اتحاد وجودی ذات و صفات _____ ۳۹۸
- تفسیر هفتم. دیدگاه حکمت متعالیه _____ ۳۹۹
- محور سوم. مبانی الهیات ایجابی عینیت _____ ۴۰۰
۱. اشتراک معنوی مفهوم وجود _____ ۴۰۰
۲. اصالت وجود _____ ۴۰۳
۳. تشکیک وجود _____ ۴۰۳
۴. بساطت وجود _____ ۴۰۵
۵. نحوه تحقق مفاهیم فلسفی _____ ۴۰۶
- تفسیر نظریه عینیت در سایه مبانی حکمت متعالیه _____ ۴۲۰
- محور چهارم. اثبات الهیات ایجابی عینیت _____ ۴۲۴
۱. براهین عقلی _____ ۴۲۴
۲. براهین نقلی الهیات ایجابی عینیت _____ ۴۲۶
- محور پنجم. ارزیابی اشکالات عینیت _____ ۴۲۹
- جمع‌بندی فصل ششم _____ ۴۳۱

بخش دوم: الهیات سلبی در حوزه معرفت‌شناسی صفات الهی

۴۳۴. اشاره _____
۴۳۵. فصل اول: درآمد _____
۴۳۵. محور اول. مؤلفه‌های الهیات سلبی در حوزه معرفتی صفات _____
۴۳۸. محور دوم. تحریر محل نزاع _____
۴۳۸. ۱. شناخت ذات یا صفات _____
۴۳۹. ۲. مراتب و اقسام شناخت صفات الهی _____
۴۴۱. ۳. اقسام صفات الهی _____
۴۴۵. محور سوم. رابطه الهیات سلبی در حوزه معرفتی با مباحث همگن _____
۴۴۵. ۱. رابطه حوزه معرفت‌شناسی با معناشناسی صفات _____
۴۵۱. ۲. رابطه الهیات سلبی در حوزه معرفتی با حوزه وجودی _____
۴۵۴. محور چهارم. گزارش اجمالی دیدگاه‌ها _____
۴۵۵. ۱. الهیات ایجابی _____
۴۵۷. ۲. الهیات سلبی _____
۴۵۸. جمع‌بندی فصل اول _____
۴۶۱. فصل دوم: الهیات سلبی در حوزه معرفتی در الهیات یهودی _____
۴۶۱. محور اول. مسئله معرفت‌شناسی صفات در الهیات یهودی _____
۴۶۲. محور دوم. مؤلفه‌ها و پیروان الهیات سلبی در الهیات یهودی _____
۴۶۲. ۱. فیلون اسکندرانی (۲۰ق. م-۵۰م) _____
۴۶۴. ۲. نتنئیل فیومی (درگذشته ۵۶۱م) _____
۴۶۵. ۳. داوود بن مروان مقمص (متولد ۹۰۰م) _____
۴۶۶. ۴. یحیی بن یوسف بن یاقودا (۱۰۵۰-۱۱۲۰م) _____
۴۶۷. ۵. یوسف بن صدیق (درگذشته ۱۱۴۹م) _____
۴۷۱. ۶. ابن میمون (۱۱۳۵-۱۲۰۴م) _____
۴۸۳. ۷. اسحاق بن ابراهیم (۱۲۱۰-۱۲۸۰م) _____
۴۸۴. ۸. یهودا بن سلیمان (متولد ۱۲۱۵م) _____

۹. ابراهیم بن شم طوبو بیباگو (قرن ۱۵م) _____ ۴۸۵
- محور سوم. ادله الهیات سلبی در الهیات یهودی _____ ۴۸۶
- جمع‌بندی فصل دوم _____ ۴۸۶
- فصل سوم: الهیات سلبی در حوزه معرفتی در الهیات مسیحی _____ ۴۸۹
- محور اول. مسئله معرفت‌شناسی صفات در الهیات مسیحی _____ ۴۸۹
- محور دوم. مؤلفه‌ها و پیروان الهیات سلبی در الهیات مسیحی _____ ۴۹۲
۱. ایرینئوس (۱۳۰- ۲۰۰م) _____ ۴۹۳
۲. تیتوس کلمنس (۱۵۰- ۲۱۹م) _____ ۴۹۴
۳. فلوطین (۲۰۴- ۲۷۰م) _____ ۴۹۶
۴. یامبلیخوس (۲۴۵- ۳۳۰م) _____ ۵۰۰
۵. پروکولوس لیکایوس (۴۱۰- ۴۸۵م) _____ ۵۰۱
۶. دیونسیوس مجعول (اواخر قرن ۵ و اوایل قرن ۶م) _____ ۵۰۲
۷. داماسیکوس (یوحنا‌ی دمشق‌ی) (حدود ۶۷۵- ۷۴۹م) _____ ۵۱۰
۸. یوهانس اسکوتوس (۸۱۲- ۸۷۷م) _____ ۵۱۱
۹. آلبرتوس کبیر (۱۲۰۰- ۱۲۸۰م) _____ ۵۱۱
۱۰. مایستر اکهارت (۱۲۶۰- ۱۳۲۷م) _____ ۵۱۲
۱۱. نیکولائوس کوسانوس (۱۴۰۱- ۱۴۶۴م) _____ ۵۱۳
۱۲. دنیس کارتوزیان (۱۴۰۲- ۱۴۷۱م) _____ ۵۱۵
۱۳. جووانی پیکو میراندولا (۱۴۶۳- ۱۴۹۴م) _____ ۵۱۶
- محور سوم. ادله الهیات سلبی در الهیات مسیحی _____ ۵۱۷
- جمع‌بندی فصل سوم _____ ۵۱۹
- فصل چهارم: الهیات سلبی در حوزه معرفتی در الهیات اسلامی _____ ۵۲۱
- محور اول. مسئله معرفت‌شناسی صفات در الهیات اسلامی _____ ۵۲۱
- محور دوم. مؤلفه‌ها و پیروان الهیات سلبی در الهیات اسلامی _____ ۵۲۲
- رویکرد اول. الهیات سلبی با قرائت شناخت‌ناپذیری (نظریه تعطیل) _____ ۵۲۳
- رویکرد دوم. الهیات سلبی با قرائت شناخت‌ناپذیری ایجابی _____ ۵۳۴

۵۵۶. محور سوم. ادله الهیات سلبی در الهیات اسلامی.
۵۵۸. جمع‌بندی فصل چهارم.
۵۵۹. فصل پنجم: دسته‌بندی و ارزیابی رویکرد ها و ادله الهیات سلبی.
۵۵۹. محور اول. دسته‌بندی و ارزیابی رویکردهای الهیات سلبی.
۵۵۹. رویکرد اول. فراشناخت‌انگاری صفات خدا.
۵۷۱. رویکرد دوم. شناخت ناپذیری ایجابی صفات خدا.
۵۷۹. محور دوم. دسته‌بندی و ارزیابی ادله الهیات سلبی.
۵۸۰. دسته اول. ادله ناظر به متعلق شناخت.
۶۰۱. دسته دوم: ادله ناظر به فاعل شناسا.
۶۰۲. دسته سوم. ادله ناظر به واسطه شناخت.
۶۰۵. دسته چهارم. ادله ناظر به مکانیسم شناخت.
۶۱۳. جمع‌بندی فصل پنجم.
۶۱۵. فصل ششم: الهیات ایجابی برگزیده در حوزه معرفتی صفات.
۶۱۵. محور اول. مؤلفه‌های الهیات ایجابی.
۶۱۵. ۱. شناخت ناپذیری تفصیلی ذات و صفات الهی.
۶۱۷. ۲. شناخت ناپذیری اجمالی حصولی ماهوی.
۶۱۷. ۳. شناخت‌پذیری اجمالی ایجابی حصولی غیرماهوی.
۶۱۸. محور دوم. مبانی الهیات ایجابی.
۶۱۸. ۱. اشتراک معنوی وجود.
۶۱۸. ۲. اصالت وجود.
۶۱۸. ۳. تشکیک در وجود.
۶۱۸. ۴. تفکیک احکام مفهوم و مصداق.
۶۱۹. ۵. مؤلفه‌های مفاهیم ماهوی و مفاهیم وجودی.
۶۲۱. محور سوم. ادله الهیات ایجابی.
۶۲۲. ۱. اثبات شناخت ناپذیری تفصیلی ذات و صفات.
۶۲۷. ۲. اثبات شناخت ناپذیری اجمالی حصولی ماهوی.

۳. اثبات شناخت‌پذیری اجمالی ایجابی حصولی غیرماهوی _____ ۶۳۳
- محور چهارم. ارزیابی اشکالات _____ ۶۳۴
۱. ادراک‌ناپذیری مفاهیم نامتناهی صفات الهی _____ ۶۳۴
۲. انتزاع مفاهیم صفات الهی از آفریدگان _____ ۶۳۸
۳. جدایی‌ناپذیری محدودیت‌ها از مفاهیم صفات الهی _____ ۶۳۹
۴. تلازم شناخت مفهومی با شناخت‌کنه خدا _____ ۶۴۴
۵. مخلوق‌بودن مفاهیم صفات الهی _____ ۶۴۶
- جمع‌بندی فصل ششم _____ ۶۵۴

بخش سوم: الهیات سلبی در حوزه زبان‌شناسی صفات الهی

- اشاره _____ ۶۵۷
- فصل اول: درآمد _____ ۶۶۱
- مؤلفه‌های الهیات سلبی در حوزه زبانی _____ ۶۶۱
- تحریر محل نزاع _____ ۶۶۳
- رابطه منطقی ساحت زبانی با دو بخش پیشین _____ ۶۶۵
۱. نسبت ساحت زبانی با ساحت وجودی _____ ۶۶۵
۲. نسبت ساحت زبانی با ساحت معرفتی _____ ۶۶۶
- ساختار بخش حاضر _____ ۶۶۷
- جمع‌بندی فصل اول _____ ۶۶۸
- فصل دوم: الهیات سلبی در حوزه زبانی در الهیات یهودی _____ ۶۶۹
- محور اول. مسئله زبان‌شناسی صفات در الهیات یهودی _____ ۶۶۹
- محور دوم. مؤلفه‌ها و پیروان الهیات سلبی در الهیات یهودی _____ ۶۷۱
۱. فیلون اسکندرانی (۲۰ ق. م - ۵۰ م) _____ ۶۷۱
۲. نتنئیل فیومی (درگذشته ۵۶۱ م) _____ ۶۷۲
۳. داوود بن مروان مقمص (متولد ۹۰۰ م) _____ ۶۷۲
۴. یحیی بن یوسف بن یاقودا (۱۰۵۰ - ۱۱۲۰ م) _____ ۶۷۳

۲. یوسف بن صدیق (درگذشته ۱۱۴۹م) _____ ۶۷۴
۳. ابن میمون (۱۱۳۵ - ۱۲۰۴م) _____ ۶۷۵
۴. اسحاق بن ابراهیم (۱۲۱۰ - ۱۲۸۰م) _____ ۶۷۶
۵. یهودا بن سلیمان (متولد ۱۲۱۵م) _____ ۶۷۷
۶. ابراهیم بن دائود (۱۱۱۰م - ۱۱۸۰م) _____ ۶۷۷
۷. ابراهیم بن شم طوو بیباگو (قرن ۱۵م) _____ ۶۷۸
- محور سوم. ادله الهیات سلبی در الهیات یهودی _____ ۶۷۸
- جمع‌بندی فصل دوم _____ ۶۷۸
- فصل سوم: الهیات سلبی در حوزه زبانی در الهیات مسیحی** _____ ۶۸۱
- محور اول. مسئله زبان‌شناسی صفات در الهیات مسیحی _____ ۶۸۱
- محور دوم. مؤلفه‌ها و پیروان الهیات سلبی در الهیات مسیحی _____ ۶۸۴
۱. ایرینئوس (۱۳۰ - ۲۰۰م) _____ ۶۸۴
۲. تیتوس کلمنس (۱۵۰ - ۲۱۹م) _____ ۶۸۵
۳. فلوطین (۲۰۴ - ۲۷۰م) _____ ۶۸۵
۴. یامبلیخوس (۲۴۵ - ۳۳۰م) _____ ۶۹۰
۵. پروکولوس لیکایوس (۴۱۰ - ۴۸۵م) _____ ۶۹۰
۶. دیونسیوس مجعول (اواخر قرن ۵ و اوایل قرن ۶م) _____ ۶۹۱
۷. داماسیکوس (یوحنا دمشقی) (۶۷۵ - ۷۴۹م) _____ ۶۹۴
۸. یوهانس اسکوتوس (۸۱۲ - ۸۷۷م) _____ ۶۹۵
۹. آلبرتوس کبیر (۱۲۰۰ - ۱۲۸۰م) _____ ۶۹۵
۱۰. مایستر اکهارت (۱۲۶۰ - ۱۳۲۷م) _____ ۶۹۵
۱۱. نیکولاوس کوسانوس (۱۴۰۱ - ۱۴۶۴م) _____ ۶۹۸
۱۲. دنیس کارتوزیان (۱۴۰۲ - ۱۴۷۱م) _____ ۶۹۸
۱۳. جووانی پیکو میراندولا (۱۴۶۳ - ۱۴۹۴م) _____ ۶۹۸
- محور سوم. ادله الهیات سلبی در الهیات مسیحی _____ ۶۹۹
- جمع‌بندی فصل سوم _____ ۷۰۰

- فصل چهارم: الهیات سلبی در حوزه زبانی در الهیات اسلامی _____ ۷۰۱
- محور اول. مسئله زبان‌شناسی صفات در الهیات اسلامی _____ ۷۰۱
- محور دوم. مؤلفه‌ها و پیروان الهیات سلبی در الهیات اسلامی _____ ۷۰۵
۱. الهیات سلبی در الهیات معتزلی _____ ۷۰۶
۲. الهیات سلبی در الهیات اسماعیلی _____ ۷۰۶
۳. الهیات سلبی در الهیات امامی _____ ۷۰۹
- محور سوم. ادله الهیات سلبی در الهیات اسلامی _____ ۷۱۱
- جمع‌بندی فصل چهارم _____ ۷۱۲
- فصل پنجم: دسته‌بندی و ارزیابی رویکردها و ادله الهیات سلبی _____ ۷۱۳
- محور اول. دسته‌بندی و ارزیابی رویکردها _____ ۷۱۳
- رویکرد اول: فرازبان‌انگاری _____ ۷۱۳
- رویکرد دوم. زبان‌گزینی ایجابی (زبان سلبی) _____ ۷۱۷
- محور دوم. دسته‌بندی و ارزیابی ادله _____ ۷۲۲
۱. تلازم حدود الفاظ و حدود مدلول آن‌ها _____ ۷۲۲
۲. فلسفه زبان و رفع نیازهای متعارف _____ ۷۲۳
- جمع‌بندی فصل پنجم _____ ۷۲۴
- فصل ششم: الهیات ایجابی برگزیده در حوزه زبانی صفات _____ ۷۲۷
- محور اول. مؤلفه‌های الهیات ایجابی برگزیده _____ ۷۲۷
۱. معنا‌داری زبان دین _____ ۷۲۷
۲. معرفت‌بخشی زبان دین _____ ۷۳۲
۳. ایجابی بودن زبان دین _____ ۷۳۵
- محور دوم. مبانی الهیات ایجابی برگزیده _____ ۷۳۶
۱. تفکیک موضوع‌له مفاهیم ماهوی و فلسفی _____ ۷۳۷
۲. وضع الفاظ بر ارواح معانی _____ ۷۳۷
۳. امکان حکایت‌گری زبان از فرامتناهی _____ ۷۳۸
- جمع‌بندی فصل ششم _____ ۷۴۰

- ۷۴۱ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری پایانی
- ۷۴۱ تعریف الهیات سلبی
- ۷۴۲ رویکردهای هستی‌شناختی الهیات سلبی
- ۷۴۲ ۱. الهیات سلبی با قرائت فراهستی‌انگاری خدا
- ۷۴۳ ۲. الهیات سلبی با قرائت نظریه عینیت
- ۷۴۳ ۳. الهیات سلبی با قرائت نظریه نفی صفات
- ۷۴۴ ۴. دیدگاه برگزیده در حوزه هستی‌شناسی صفات
- ۷۴۵ رویکردهای معرفت‌شناختی الهیات سلبی
- ۷۴۵ ۱. فراشناخت‌انگاری صفات خدا
- ۷۴۶ ۲. شناخت‌ناپذیری ایجابی صفات خدا
- ۷۴۷ ۳. دیدگاه برگزیده در حوزه معرفتی صفات
- ۷۴۸ رویکردهای زبان‌شناختی الهیات سلبی
- ۷۴۸ ۱. فرازبان‌انگاری
- ۷۴۸ ۲. زبان‌گریزی ایجابی (زبان سلبی)
- ۷۴۹ ۳. دیدگاه برگزیده در حوزه معرفتی صفات
- ۷۵۱ کتابنامه